

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Христина ГАСАЙ

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ УЧНІВ ГІМНАЗІЙ І ВЧИТЕЛЬСЬКИХ СЕМІНАРІЙ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню проблеми навчально-виховного процесу та критеріїв оцінювання знань учнів середніх навчальних закладів (гімназій і вчительських семінарій) у Східній Галичині на початку ХХ ст. Проаналізовані методи перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок гімназистів і семінаристів.

Одним з необхідних компонентів процесу навчання є перевірка й оцінка засвоєного учнями навчального матеріалу та формування набутих ними умінь і навичок. Оцінювання знань – це визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оціночних судженнях учителя знань, умінь і навичок учнів відповідно до вимог шкільних програм [12, 209]. Оцінка є загальноприйнятим позначенням якості знань і поведінки учнів [1, 693]. Освітнє значення перевірки та оцінювання знань полягає в тому, що і вчитель, і учень дістають якісну характеристику засвоєного матеріалу. Учителі критично оцінюють позитивні і негативні аспекти своєї роботи, вносять зміни в її методи, застосовуючи індивідуальний підхід до своїх учнів.

Мета статті полягає у дослідженні критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок учнів у гімназіях і вчительських семінаріях Східної Галичини на початку ХХ ст.

У цей період край належав до Австро-Угорщини і навчально-виховний процес у навчальних закладах здійснювався згідно з державними вимогами і стандартами. Однак у більшості народних шкіл, гімназій і вчительських семінарій навчальні предмети викладалися польською мовою, вчителями були переважно поляки. Українська громадськість в особі громадсько-політичних і культурно-просвітніх діячів, педагогів і науковців постійно домагалася відкриття нових країномовних народних шкіл і гімназій, а також окремого українського університету.

У Тернополі в 1898 р. в державній гімназії були відкриті українські класи, на базі яких у 1904 р. відкрилася окрема українська державна гімназія. Перший випуск у ній відбувся в 1908 р. У Станіславові українська гімназія почала діяти вересня 1905 р. [11, 93]. Гімназія у Тереховлі, де навчання велося польською та українською мовами, була заснована у 1907 р. В Бережанській гімназії, котра була однією з найстаріших у Східній Галичині, лише в 1905 р., тобто через 100 років після її відкриття, були створені українські класи. На двох її відділах – польському та українському – тоді навчалися понад 700 учнів. Цікавим є такий факт: з гімназії виключали, переважно за неуспішність, до 30% учнів-українців, тоді як учнів-поляків – не більше 10%. Це пояснюється тим, що дітям з українських сімей необхідно було вчити предмети двома мовами, а це для багатьох учнів було важко [3, 29]. У 1913 р. в цьому навчальному закладі були проведені перші випускні іспити українською мовою.

До Першої світової війни у Східній Галичині існували 6 українських державних гімназій: у Перемишлі, Львові (гімназія та її окрема філія), Коломиї, Тернополі і Станіславові. Крім них, у краї діяли також приватні українські 6-класні гімназії, що утримувалися коштами громадськості і меценатів: у Копичинцях (відкрита в 1906 р.) і Збаражі (1910 р.) на Тернопільщині, Яворові на Львівщині (1908 р.), Городенці та Рогатині на Станіславівщині (1909 р.). У 1899 р. розпочала свою роботу вчительська семінарія, а потім і гімназія в Заліщиках, де навчання велося двома мовами – польською та українською. З окупацією території Східної Галичини російськими військами у серпні-вересні 1914 р. всі навчальні заклади за розпорядженням нової влади припинили свою роботу.

Варто зазначити, що питання навчального процесу й оцінювання знань учнів у гімназіях Галичини в австрійський період розглядали в своїх дослідженнях Б. Ступарик, І. Курляк, Т. Завгородня та інші українські науковці.

Як відомо, основними видами перевірки й оцінювання знань учнів є такі: поточна перевірка й оцінка знань, яка проводиться в кінці кожної чверті; річна оцінка знань, тобто оцінка успішності учнів за рік; випускні та перевідні екзамени [13, 209]. Такі види перевірки й оцінювання знань учнів були і в середніх навчальних закладах Галичини на початку ХХ ст. Щоправда, в 2-класних народних і реальних школах були відмінені 1 серпня 1900 р. письмові екзамени із стародавніх мов [7, 179]. Педагогічним радам було дозволено переводити учнів за оцінками без іспитів. Також були відмінені обов'язкові літні роботи, що було одним з видів оцінювання знань учнів.

Існували відповідні правила прийому і вимоги до вступників у гімназії. Вступ відбувався обов'язково на конкурсній основі. До іспитів допускали дітей, які мали свідоцтво державного зразка про успішне завершення повного навчання у 4-річній народній школі. Іспити проводили в усній і письмовій формах з чотирьох предметів: релігії, мови викладання (польської чи української), мови та рахунків (математики).

Так, у Тернопільській українській гімназії, як записано в параграфі ХІІІ «Услів'я прийняття учеників до закладу і увільнення від оплати шкільної» її звіту за 1908/09 навчальний рік, на вступних іспитах висувалися наступні вимоги. На іспиті з мови викладання оцінювалося плавне та виразне читання, пояснення прочитаного, висловлення власної думки, переказ прочитаного, відміна дієслова, розбір простого, розширеного та складного речень, узгодження підмета і присудка, написання диктанту. З німецької мови учні повинні були вміти плавно і зрозуміло читати, відмінювати роди, іменники, прикметники та займенники, відмінювати дієслова. Перед читанням диктанту учням давали короткий його зміст [6, 55–56]. Майбутні гімназисти повинні були мати базові знання, які відповідали вступним вимогам із цих предметів. У разі незадовільної здачі вступних іспитів учням заборонялося цього ж року вступати в інші середні навчальні заклади з рідною викладовою мовою [9, 26].

У гімназіях запроваджували різні методи навчання: самостійна робота, взаємне навчання. Для закріплення навчального матеріалу використовувалися повторення тем. Отже, в гімназіях критерії оцінювання знань учнів за допомогою вступних іспитів були дуже високими. Щодо структури навчального року, то він складався з двох семестрів – так званих реченців: осіннього (з вересня до січня) і весняного (з лютого до червня), між якими було 3–4 дні відпочинку.

Оцінки відігравали важливе значення для учнів, передусім щодо оплати за навчання. Гімназисти мали стимул вчитися, адже хороші оцінки звільняли їх повністю чи частково від оплати. В офіційному звіті Тернопільської української гімназії, зокрема, про це сказано так: «Від оплати будуть увільнені ті, що при класифікації за перший піврік не одержать з жодного обов'язкового предмету науки цензури «недостаточно» а з поведення низшої як «добре». Коли-ж ті усліва не будуть сповнені, має ученик зложити оплату за перший піврік еще перед початком другого півроку» [6, 56].

Система обліку і контролю знань була наступною. Облік поточної успішності гімназистів професори вели за допомогою приватних записів. Педагоги по-різному викладали свої предмети, оцінювали учнів і трактували власні дії. Значний вплив на оцінювання успішності учнів та гімназистів мав той факт, що в Східній Галичині, де українське населення домінувало, в державному управлінні, в т. ч. у сфері освіти, переважали поляки.

Розглянемо, як це проявлялося, на прикладі вчителів Заліщицької вчительської семінарії та гімназії. В 1904 р. тут вчителем української мови став К. Червінський. «Він не прив'язував жодної уваги до свого предмета, вчив дуже мало, а вимагав ще менше». Своє ставлення до української мови, як і українства загалом, цей педагог пояснював тим, що «не хотів задиратися з поляками на старі літа. Домашніх та шкільних робіт він майже не виправляв, тільки ставив оцінку за дбайливе чи не недбайливе письмо, а не за зміст» [2, 43–44].

У вчительській семінарії, пише В. Верига, боялися професора Є. Котовича. «Для нього всі були однакові – учні гімназії і за науку всі отримували оцінку «достаточно», рідко коли «добре», а «дуже добре» то вже тоді, коли в учня були неабиякі знання. Та при кінці року майже ніхто не отримував від нього гіршої оцінки, ніж «достаточно», та з його вимогами та дисципліною на «достаточно» знав навіть найгірший учень» [2, 192–193].

Мабуть, найбільш яскравою особистістю в гімназії був магістр Ф. Головатий, учитель латинської мови. «Він завжди говорив по-польськи, а на годинах латинської мови – тільки латинською. Це був єдиний учитель гімназії, в якого можна було протягом однієї лекції

отримати п'ять двійок (за зошит, за невиписані слова, за неправильне скандування, за неправильний переклад, за незнання граматичних правил). Він був щедрий на двійки, зате наприкінці року нікому не ставив погані оцінки, тому що за весь навчальний рік наганяв стільки страху, що кожен учень мусив знати матеріал хоча б на «достаточно». Граматичні правила з латинської мови гімназисти завчали напам'ять, навіть не розуміючи їх значення. Але вже в другому півріччі кожен не тільки знав всі правила, але і розумів їх» [2, 196].

У кінці кожного семестру проводилися підсумкові класифікаційні конференції вчителів гімназії. Після них кожен учень одержував піврічне свідоцтво успішності, яке містило оцінки з усіх дисциплін, що вивчались у семестрі. Семестрову оцінку з кожного предмета виставляли на основі поточних оцінок і з урахуванням результатів останньої письмової контрольної роботи, яка вважалась екзаменаційною. За два тижні до закінчення шкільного року для невстигаючих учнів проводився ще так званий промоційний (перевідний) екзамен. Його проводили в усній формі у присутності директора і тривав він лише один урок з кожного предмета. Рішення про перевід гімназистів до наступного класу приймала класифікаційна конференція [15, 68].

Оцінювання знань учнів здійснювалося за словесною шкалою, яка з часом змінювалася. Успішність у середніх навчальних закладах тривалий час визначалася такими оцінками: 1) блискуче; 2) дуже добре; 3) добре; 4) достатньо; 5) погано [11, 56]. Поведінку оцінювали за такою шкалою: 1) похвальна; 2) добра; 3) дуже добра; 4) незадовільна; 5) погана. У 1908 р. вийшло нове розпорядження австрійського міністерства освіти про екзаменування та класифікації учнів. Згідно з цим документом кала оцінок набула такого вигляду: поступ (успішність) – 1) дуже добрий; 2) добрий; 3) достатній; 4) недостатній; поведінка – 1) дуже добра; 2) добра; 3) відповідна; 4) невідповідна [14].

У кінці навчального року гімназістам видавалися річні свідоцтва успішності, які, крім оцінок з усіх предметів і поведінки, містили загальний висновок учительської конференції про придатність (зрілість) учнів загалом до навчання в наступному класі. До 1908 р. ці свідоцтва були чотирьох видів. Свідоцтво I ступеня з відзнакою отримували ті гімназисти, котрі мали оцінки з усіх предметів не нижчі, ніж «добре», а принаймні з одного предмета – «блискуче». Свідоцтво III ступеня отримували ті, хто з половини або більше предметів дістав оцінки «недостатньо» чи «погано». Таких гімназистів відраховували. До 1908 р. учнів, які не встигали з одного чи двох предметів, залишали на повторний курс у тому ж класі. В деяких особливих випадках їм дозволяли складати повторні, так звані «поправчі» іспити.

Відповідно до міністерського розпорядження 1908 р. ступені свідоцтв скасовувалися, а в річні свідоцтва вписували відповідні судження про загальний стан успішності учня. Так, наприклад, «до вищої класи зрілий з відзначенем» (або «зрілий», «в загальному зрілий» чи «незрілий»). При цьому запис «в загальному зрілий» стосувався учнів, які лише з одного предмета одержали річну негативну оцінку. Таких учнів переводили в наступний клас умовно, про що в свідоцтві робили спеціальну примітку: «Учень повинен безумовно повторити наступний клас, якщо у ньому знову одержить з цього ж предмета оцінку «недостатньо». «Незрілі» учні вибували» [15].

Аналіз протоколів екзаменаційної комісії з видачі атестатів зрілості за 1900 р. у першій державній гімназії ім. В. Поля у Тернополі дає змогу зауважити, що тут записували короткі відомості про учнів та оцінки іспитів з таких предметів: наука релігії, латинська, польська, грецька, німецька та українська (руська) мови, природничі науки, пропедевтика (вступ) філософії. В атестатах зрілості містилася та ж інформація, що й в протоколах. У протоколі зазначали дату його складання і всі екзаменатори ставили свої підписи [16, 188].

Заохочення гімназистів теж було важливим фактором, адже тоді у них був більший стимул до навчання і, отже, оцінювання їх знань було набагато вищим. Для заохочення кращим учням виплачували стипендії з різних фондів, одноразові грошові допомоги, а також надавалися знижки при оплаті за навчання. Стипендіями заохочували також учнів приватних гімназій [9, 28].

Таким чином, система оцінювання знань, умінь і навичок учнів гімназій і вчительських семінарій у Східній Галичині на початку ХХ ст. відповідала прийнятним в Австро-Угорщині нормам і змінювалася відповідно до розпоряджень міністерства освіти країни. Ця система давала змогу загалом об'єктивно оцінювати знання учнів і забезпечувала можливість здобуття

ними належної освіти. У вказаних навчальних закладах у цей період вчилися чимало відомих діячів вітчизняної історії і культури, передусім педагогів і науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 1970. – 693 с.
2. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється: Історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках, 1899–1939. – 2-е вид., випр. – Львів: Каменяр, 1993. – 279 с.
3. Гімназії і ліцеї: минуле, сучасне, майбутнє. Тези доповідей науково-практичної конференції. – Тернопіль, 1991. – Ч. I. – 113 с.
4. Городинський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Тербовлі і Тербовлянщині: Історичний нарис-путівник. – Львів, 1998. – 293 с.
5. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР. – К., 1966. – 43 с.
6. IV. Звіт дирекції Ц.К. Гімназії Франца Йосифа I в Тернополи за рік шкільний 1908/09. – Тернопіль, 1909. – 35 с.
7. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки. Курс лекцій: Навч. посібник для студентів пед. навч. закладів та університетів. – Тернопіль, 1994. – 358 с.
8. Ільницький В. Стародавня Тербовля. – Львів, 1862. – 56 с.
9. Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.): Монографія. – Львів, 1997. – 222 с.
10. Смалига М., Михайлюк М. Тербовлянській гімназії 100 років. – Вид. 2-е, доп. – Тернопіль: Терно-граф, 2007. – 304 с.
11. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939). – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
12. Фіцула М. М. Педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. – К.: Академія, 2001. – 528 с.
13. Харламов И. Ф. Педагогика: Учеб. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1997. – 512 с.
14. Rozporządzenie Pana Ministra Wyznan i Oświaty z dnia 11.06.1908 r. w sprawie egzaminowania i klasyfikowania w szkołach srednich (gimnazyach, gymnazyach i szkołach realnych). – Lwow, 1908. – 12 s.
15. *Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach srednich.* Zestawil H. Kopia. – Lwow, 1900. – 213 s.
16. ДАТО. Ф. 38, оп.1, спр.1, арк. 1-188.
17. ДАТО. Ф. 38, оп.1, спр.2, арк. 328.
18. ДАТО. Ф. 53, оп.1, спр.10, арк. 41.